Mindaugas Bertašius

Vėlyvojo geležies amžiaus kapai Marvelės kapinyne

Tęsiant 1991 m. pradėtus tyrimus per du paskutinius metus ištirtas apie 1O66O kv. m plotas. Dabar kapai randami išsidėstę apie 8-9 ha plote, per 2 pastaruosius metus ištirti 322 griautiniai, 226 degintiniai žmonių ir 12O žirgų kapų. Anksčiau minėta (ATL 199O ir 1991 m. V. 1992. T. 1. P. 90-94), kad kapinynas įrengtas Nemuno slėnyje, pagrindinė kapinyno dalis yra dabar nepastebimoje smėlio kalvelėje. Į V ir PV pusę buvęs laidojimo paviršius palengva žemėja, pereidamas į priemoliu užneštą senvagę. Numanomas laidojimo paviršius čia nukrenta nuo 24,8O m iki 23,4O m abs. aukščio. PV masyvo kampe iškyla nežymi smėlio kalvelė, kurioje laidota V-VIII a. Tai griautiniai ir degintiniai kapai. Degintiniai kapai čia sudaro apie 4O% visų palaidojimų. Visame pagrindiniame masyve randami pavieniai IX-XI a. degintiniai kapai (k. Nr. 1O5, 118, 28O). Pagrindinio masyvo kapai aprašomi A. Astrausko straipsnyje šiame leidinyje.

Apie 2OO m į šiaurę Nemuno link surasta VIII-X a. kapų grupė. Kol kas sunku ką nors plačiau kalbėti apie šiuos kapus, nes čia ištirtas tik 146 kv. m plotas. Surasti 5 sudegintų mirusiųjų kapai, o 1 griautinis sunaikintas klojant inžinerines komunikacijas.

Maždaug 12O m į V nuo pagrindinės kapinyno dalies ištirta atskira kapų grupė, kurioje surasti 26 griautiniai, 142 degintiniai, 1O9 žirgų palaidojimai Ši kapinyno dalis surasta netikėtai, stebint mechanizuotus darbus. Tuomet suardyti 4-6 žirgų palaidojimai. Ji buvo labai kompaktiška, čia ištirtas 274O kv. m plotas. Išsidėsčiusi paplautoje salpinėje terasoje, ištęsto PR ir ŠV

kryptimi ovalo formos plote. Žirgų kapai apima R, PR ir ŠR pusę, o likusioje išsidėstę žmonių kapai. Centre - vėlyvojo geležies amžiaus degintinių kapų grupė, iš PV ir ŠV supama negausių viduriniojo geležies amžiaus II pusės kapų. Tai griautiniai kapai su negausiomis įkapėmis ir kiek neįprastos formos (mažesnėmis) duobėmis.

Viduriniojo geležies amžiaus pabaigoje, apie VIII a., pastebimas mirusiųjų deginimo papročio kitimas. Dabartinis paviršius šioje kapinyno dalyje gana ryškiai žemėja (apie 1,5 m) Š kryptimi. Paviršinį sluoksnį formuoja O,4-O,5 m storio velėnos ir dirvos sluoksnis, kuriame pasitaiko pavienių vėlyvojo geležies amžiaus dirbinių fragmentų ir XIV-XVI a. miestui būdingų keramikos šukių. Giliau išsiskiria O,1-O,2 m storio tamsios žemės su gausiais degėsiais horizontas. Nuo PV krašto jis nežymiai žemėja ŠR pusėn. Manoma, kad tai buvęs laidojimo paviršius kapinyno egzistavimo metu. Jame gausu smulkių žalvario dirbinių trupinių ir beveik sveikų apsilydžiusių dirbinių, sudegusių kaulų trupinių. Paviršius formavosi gausiai laidojant negiliose duobėse sudegintus mi-rusiuosius. Šis horizontas palaipsniui nyksta žirgų palaidojimo dalyje.

V grupėje surasti kapai skiriami į keletą grupių. PV kampe išsiskiria nedaug kapų su akmenų vainikėliais paviršiuje (k. Nr. 429, 383). Dalies kapų vainikų ribojamas plotas išgrįstas nedideliais akmenimis (k. Nr. 513, 518 - 519, 553, 55O). Vainikėliai yra artimos apskritimui formos, O,62-1,O5xO,57-O,8 m dydžio iš išorės. Jie krauti iš smulkių ir vidutinių akmenų, mirusiųjų palaikai suberti kompaktiškai maždaug O,35 m gylyje. Kaulai išrinkti iš laužavietės, greičiausiai buvo susukti į audinį. Įkapės negausios. Visi kapai orientuoti R-V kryptimi 265-272° kampu. Greta vainiko, visai paviršiuje ištirtas kario kapas Nr. 427, kuriame surastas

T tipo(?) dviašmenis kalavijas. Jo ilgis - O,87 m, išlikę du skersiniai, bet matyt pamesta buoželė. Greta - pora ietigalių, pasaginė segė daugiakampiais galais. Sprendžiant iš kapų padėties ir įkapių jie datuotini VIII a. pab. - X a. Tipologiškai artimi galėtų būti keletas kapų be akmenų vainikų, išsiskiriantys savo įkapėmis (k. Nr. 412, 424, 515, 553). Jos gausios ir vienodos - vytinės antkaklės kūginiais įsmaugtais galais, įvijinės apyrankės, įvijos, grandinėlės. Antkaklės sulaužytos, apyrankės ištiestos ir sulankstytos. Kapai orientuoti R-V kryptimi, palaikai randami kompaktiškomis krūvelėmis, kaulai švarūs. Pagal planigrafiją, šie kapai datuojami IX-X a. Panašaus laikotarpio yra ir pagrindiniame masyve surasti kapai Nr. 118, 28O.

Daugiausia sudegintų mirusiųjų palaidoti nedidelėse duobutėse. Jos negilios, laidojimo horizonte visiškai nepastebimos. Tik nuskutus tamsios žemės sluoksnį su degėsiais, geltonai-rusvai-pilko smėlio aplinkoje kiek išsiskiria tamsesnės su degėsiais žemės ar priesmėlio dėmės. Jos apskritos, ovalios, labai retai artimos stačiakampiui. Ovalios duobės dažniau orientuotos į PR-ŠV, nors pasitaiko ir į PV-ŠR, P-Š. Kapų duobių dydis įvairus. Jos O,25-O,8 cm skersmens, dažniausiai negilios, skersiniame pjūvyje netaisyklingo kūgio formos dugnu. Duobių sanpilai su degėsiais. Sudegusių kaulų kape dažniausiai nedaug, jie smulkūs, gerai sudegę. Matyti, kad mirusiojo palaikai iš apeiginio laužo buvo sužeriami ir pernešami į laidojimo vietą, nes kapinyno teritorijoje laužavietės nesurasta. Kaulų padėtis duobėje įvairi. Jie randami supilti duobės dugne arba arti jo, kompaktiškoje krūvelėje, kartais - tam tikrame gylyje paskleidžiami didesnėje kapo duobės dalyje. Kaulai dažnai išmėtyti pavieniui visoje duobėje. Apdegusios, aptrupėjusios įkapės randamos dažniausiai tarp kaulų arba kapo sanpilo viršutinėje dalyje. Įkapės negausios - tai vytinių antkaklių

kūginiais galais fragmentai, įvijinės ir juostinės apyrankės, įvijiniai žiedai išplota vidurine dalimi, įvairiausio dydžio įvijų fragmentai, grandinėlių su skirstikliais gabalai, trapecijos ir rombo formos plokštelės bei apkalai, peiliukai. Rečiau pasitaiko pasaginių segių gyvuliniais, aguoniniais galais, daugiakampėmis galvutėmis, lankinių skliutkojų segių fragmentų, skambalėlių, smeigtukų fragmentų, ypač reti pavieniai gintaro karoliai. Randama buitinių daiktų - diržų sagčių, galąstuvų, verpstukų, adatų. Šie kapai datuojami VII-XIII a. Su minėtais degintiniais kapais sietini žirgų kapai, iš R ir Š pusės supantys degintinių kapų grupę. Žirgai palaidoti negiliai, todėl daugumos kapų duobių pastebėti nepavyko. Paaiškėjo, kad žirgai dažniausiai laidoti po vieną, tik kartais vienoje duobėje laidoti 2-3 žirgai. Kapo duobės nedidelės, 1,2-1,3 m ilgio, O,55 m pločio - tiek, kad užtektų įsprausti žirgą. Pasturgalis beveik visuomet aukščiau už galvą, kartais net iki O,5 m. Dauguma žirgų palaidoti kniūbsti, paspaustomis po priekinėmis kojomis galvomis, labai užlaužtais sprandais. Padėtis tarsi rodo, kad nuvaryti žirgai buvo įstumiami į nuožulnią duobę. Žirgų kapų duobės buvo orientuotos R-V, PR-ŠV kryptimi, laidota galvomis į V. Keletas žirgų gulėjo ant šono. ŠR krašte surasta kapų grupė, kur prie paviršiaus išmėtyti atskiri žirgų kaulai.

Virš žirgo kai kur randamas degintinis žmogaus kapas (k. Nr. 459, 477, 494, 495, 5O9). Beveik visi žirgai buvo su žąslais, dalis - su puošniais žalvariniais ar kauliniais laužtukais, balnakilpėmis. Žirgai puošti įvijomis su išplota plokštele, apyuodegiais skambalėliais, kartais užmautos labai puošnios kamanos, dekoruotos įvairios formos žalvariniais ar sidabriniais apkalais, skambalėliais, sagtelėmis.

Įdomi kapų grupė surasta į P, PV nuo aptartų degintinių kapų. Nedideliame 5x3 m dydžio plote surinkta daugybė sudegusių kaulų ir apie 1500 dirbinių ar jų fragmentų. Viskas buvo sumesta iki 0,7 m gylio įduboje, kurioje susiformavusios sąnašos rodytų čia tam tikru metu buvus apsemtą vandeniu vietą (gal šaltinį). Panašią vietą archeologas V. Urbanavičius yra suradęs Obelių, Ukmergės raj., kapinyne. Čia surinkta papuošalų - įvairių pasaginių segių (vyrauja aguoniniais galais), gausu žiedinių-plokščių segių, įvijinių žiedų, įvairiausių įvijų ir grandinių trupinių, apkalų, cilindrinių spynų raktų, vytinių antkaklių dalių, žvangučių, kabučių, apyrankių fragmentų. Nemažai buitinių dalykų - peilių, verpstukų, ylų, adatų, diržų sagčių, galąstuvų fragmentų, skiltuvų, svarstyklių liekanų. Taip pat rasta ginklų - kirvių, įmovinių ietigalių, kalavijų makštų galų apkalų, pentinų fragmentų. Į duobę buvo suversta apie 40 akmenų. Šiuos kapus reiktų datuoti XII a. pab. - XIV a.

1993 m. sezono pabaigoje į PR nuo pagrindinio masyvo (žr. A. Astrausko straipsnį šiame leidinyje) kapų surasta ir pradėta tirti degintinių kapų su griautiniais žirgų palaidojimais grupė. Čia ištirta 5 degintiniai kapai ir 10 žirgų palaidojimų. Tai vėlyvojo geležies amžiaus kapai.

Audronė Bliujienė

Užpelkių kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais

1992 ir 1993 m. buvo tęsiami Užpelkių, Kretingos raj., kapinyno tyrinėjimai (žr. ATL 1986 ir 1987 metais. V. 1988. P. 67-70; ATL 1988 ir 1989 metais. V. 1990. P. 74-77; ATL 1990 ir 1991